

ДАЛЕКТИКА ЕТНІЧНОСТІ

к.ф.н. Чернова Л.Є.

ПДАБА, Дніпропетровськ

Автор, маючи непростий шлях пошуку своєї етнічності, замислився над такими питаннями: що таке етнічність для суспільства та особистості? Чому, не зважаючи на колосальні тиски з боку завойовників та процеси культурних асиміляцій, вона, як птах Фенікс, відтворює себе, доки є хоч мала група її носіїв? Чому людина, яка асимільована не в першому поколінні й успішно функціонувала без цього, починає вивчати культуру та мову свого етносу? Невже етнічність – це тільки маска, одяг, який особистість може змінювати за своїм бажанням? Ідеї культурного самовизначення етнічної приналежності зараз дуже популярні не тільки в колі лібералів. А може, це примусовий, нав'язаний зовні образ, який обмежує індивідуальність, засіб соціального контролю, та керування людьми? Або навпаки, він відтворюється завдяки внутрішнім факторам (потреби й мотиви) та об'єктивним рисам, які передаються з генами? Відповіді можна було знайти тільки на науковому підґрунті. Тому вже більш як 15 років автор вивчає цю тему в теоретичному (як філософ) та емпіричному (як соціолог) плані.

Мета даної статті є проаналізувати точки зору в суспільствознавстві на природу етнічності та механізми її самовідтворення.

Актуальність теми пов'язана з процесом останніх десятиріч, який отримав назву «національний ренесанс» або «етнічне відродження». Він спостерігається не тільки на всьому просторі пострадянських та постсоціалістичних держав, а й в країнах, як прийнято казати, розвинутої демократії. Чинниками цього процесу вважають глобалізацію, масові міграції та становлення відкритого суспільства, внаслідок чого створюється нова реальність поліетнічності та полікультуризму. Прибічники національної моделі розвитку людства вважають, що цей процес не є тривалим та закономірним. Але зараз він діє, тому ігнорувати його неможливо.

Етноси, етнічні процеси та стосунки вивчають багато наук: антропологія, історія, культурологія, етнографія, етносоціологія, етнопсихологія, психологія, соціальна психологія, політологія та багато інших. Кожна наука використовує свій категоріальний апарат, методи та парадигми, що не може не вносити плутанину та іноді призводить до некоректної інтерпретації даних.. Незважаючи на це, а можливо, в наслідок цього, етнічність залишається темою, яка не має загально визначених концепцій та методик. Крім того, сама тема має дуже міцну емоційно-психологічну складову, що також заважає її вивчання з позиції сцієнтизму, наукової безпристрасності.

Хоч останніми роками увага до цієї теми посилилась, досі можна знайти не багато робіт даної тематики, ще менш емпіричних досліджень. Більшість публікацій присвячено не етнічності, а темі нації, її трактування та ролі в історії. Дуже часто етнічність та національність ототожнюються, або пишуться через кому як однопорядкові. Як вірно зазначають автори фундаментальної роботи «Ідентичність: філософський та психологічний аналіз», в літературі змішані уявлення про етнічну та національну (яку автори трактують як громадянську), етнічну та расову ідентичності (особливо в емпіричних дослідженнях). Етнічність зводиться тільки до характеристики національних меншин, всі процеси вивчаються виключно на представниках національних меншин та мігрантів з Африки, Латинської Америки та Азії. Психоаналітична традиція даної проблематики в США сконцентрована на вивчанні індивідуальних аспектів, а когнітивно – соціальні підходи більш популярні у європейських школах, де вивчають проблему в соціально – психологічному аспекті. [1, с. 106-107] Свою точку зору на співвідношення цих категорій автор висловив в інших публікаціях [див.2].

Сьогодні в суспільствознавстві точаться гарячі суперечки та розмежування між прихильниками комунітарних форм буття людей в суспільстві (колективістів) та індивідуалістів, за якими стоїть ліберальна ідеологія. Остання відстоює вільний вибір та права громадян на етнокультурну ідентифікацію, але не права етносів та груп на самобутність. Як

підкреслював ще Ж.П.Сартр в своїй праці «Размышления по еврейскому вопросу»(есе 1948р.), що «антисеміт хоче знищити єврея як людину, щоб той залишався євреєм, парією, ізгоем, недоторканим, демократ захищає єврея, його рівні права, які витікають з абстрактних прав людини, хоче знищити його як єврея, щоб він був як усі» (переклад укр. - Л.Ч.) [3,с.146]. Дійсно, стираючи всі етнонаціональні відмінності і даруючи «свободу», таким чином створюють людину, яка не має ні індивідуальності, ні зв'язків з іншими людьми.

Різні підходи до вивчення та трактування феномену етнічності спостерігаються у різних гуманітарних та суспільних науках. Їх характеристика та класифікації представлені в роботах фахівців різних галузей та країн. Найбільш вдалими, на наш погляд, можна вважати роботи російського вченого Соколовського, українських соціологів Рудницької та Арбеніної [4]. Вони дають свої типології, які частково збігаються, але відрізняється перелік авторів того чи іншого напрямку та коментарії. Ми не зовсім згодні з їх класифікацією і хочемо запропонувати свою. Основні погляди на етнічність у сучасних науках можна узагальнити таким чином:

1. Примордіалістські концепції, які головними чинниками етнічності вважають природно-біологічні фактори: ландшафт, клімат, био-гео-психо-енергію, особливості зовнішності (фенотип) та фізіології, генетичну пам'ять тощо. До них можна віднести школи соціал-дарвінізму та соціал-расизму, теорії Л.Гумільова (пасіонарності і останні інтерпретації), школи географічного детермінізму, соціо-біо-генетику та ін.

2. Об'єктивістські концепції, які також виділяють реально існуючі риси та ознаки відмінностей етносів, але відносять їх природу до дії культурно-історичних факторів. Це культурно-антропологічні концепції, роботи російських етнологів Ю.В.Бромлея, Л.М. Дробіжевої, західних вчених Е.Сміта, Е.Гелнера. Наприклад, етнос визначається як "спонтанна міжпоколінна сукупність людей, що історично склалася на певній території, людей, які мають спільні, досить сталі особливості мови, культури і психіки, а також

усвідомленість своєї єдності та відмінності від інших подібних утворень (тобто самосвідомість), зафіксовану в самоназві (етнонімі)" [5].

3. **Суб'єктивні концепції**, які вважають, що спільність є уявленою, а спільна історія – міфологемою. В цих концепціях акцент зроблено на ідеології або політичних чинниках або психологічних механізмах : «дух народу», «ірраціональна воля», «вірування та символи», - тобто ідеальних моделях, штучно створених для маніпулювання колективною свідомістю. Таки погляди притаманні психоаналітичній школі, теоріям Х.Сетон –Вотсона та Б.Андерсона, роботам американських етнологів Н.Глейзера і Д.П.Мойніхена, Л.В. Уорнера і Л.Сроула, антрополога Р.Неролла, культурологічним теоріям та конструктивізму. [див. 6, с.100 та 4]

4. Спроба поєднати суб'єктивні та об'єктивні підходи знаходить все більш прихильників **комплексного підходу**. Така позиція П.Л.Ван ден Берге, (якого чомусь записали до примордіалістів з Ю.Бромлеєм), американських соціальних психологів Т.Шибутані та К.Куена, представників шкіл культурно символічного інтеракціонізму та феноменологічної етнології, робіт американського етнолога українського походження В.Ісаєва, французького соціолога Г.Ніколя та інші . [див. 1 и 4]

5. Окремо доцільно розглядати погляди **інструменталізму**. Цій підхід відрізняється від вище згаданих тим, що розглядає не сутність та природу етнічності та механізми її самовідтворення, а її призначення, роль у житті суспільства та людини. Так роль етнічності визначається в утворенні єдиних культурних полів комунікації та взаємодії, або культурних маяків та інформаційного фільтра, або інтеграційного фактору та засобу подолання відчуження, психологічного захисту, потреби у приналежності тощо. Такі погляди мистяться у роботах західних соціальних психологів та політологів, російських етнологів, соціологів та психологів, в теоріях комунікації та дискурса. [1, с.102-104]

Взагалі-то, усі ці розмежування дуже умовні, бо вчені роблять акценти на дію якихось чинників, з метою позначити головне з їх точки зору заради наукової несуперечливості. У той же час вони також не заперечують, дію

інших чинників, які вони розглядають як умови, контекст, тощо. Однобічною є тільки невелика кількість робіт з крайніми позиціями. Багато розбіжностей пов'язано з термінологією. Наприклад: «реально існуючі групи, або риси...», до них відносять чомусь тільки матеріальні та природні явища, які ототожнюються з об'єктивними факторами. А духовні та культурні процеси оголошуються суто суб'єктивними або взагалі реально не існуючими, продуктами міфу тощо. По-перше, розподіл на матеріальне та ідеальне у філософії зовсім не обов'язково співпадає з розподілом на об'єктивне та суб'єктивне. По-друге, суб'єктивна реальність також існує і дуже впливає на поведінку та людські стосунки, тому її також треба враховувати. А групова свідомість, хоч і ідеальна за своєю природою, але також об'єктивна відносно свідомості індивіда. Тим більше, коли в конструктивістських теоріях соціальні організми та спільноти, оголошуються уявними та існуючими тільки в свідомості осіб, які є їх членами. Але як можна бути членом того, що не існує? Таким чином, судячи послідовно, треба назвати уявними усі соціальні організації та групи і взагалі оголосити соціальне життя цілком суб'єктивним, бо воно є наслідком дій соціальних суб'єктів. Наприклад, Л.В. Уорнер і Л.Сроул вважають, що етнічний термін можна застосовувати до кожної людини, котра сама себе вважає (або її вважають) членом групи що має певну культуру, і бере участь у діяльності групи [6, с.127 див. також 7]. Але брати участь – це цілком реально, тому що соціальна практика об'єктивує суб'єктивні наміри та мотиви. Відносно культури спільнот, то вона цілком об'єктивна та реальна, має матеріальні та духовні модуси, які взаємодіють та впливають одне на одного. Напр., звичаї шлюбного життя та харчування, закріплені в релігійних, моральних та правових нормах. Крім того, уявлення мають цілком соціальну природу за походженням, що визнають прихильники когнітивізму.

Представники конкретних наук, на нашу думку, часто путають поняття «суб'єктне» та «суб'єктивне». Все дії суб'єктів, які втілені на практиці або у суспільних відносинах та закріплені, - стають об'єктивними.

Ми пропонуємо підходити до вивчення феномену етнічності з позицій загальнотеоретичних і комплексних, тому найбільш коректним, на нашу думку, може бути філософський дискурс. Поєднання вище розглянутих підходів не еkleктичне, а діалектичне, - допоможе знайти точки збігу їх змісту та взаємодоповнення методів з метою охопити таке складне та багатофункціональне явище. Нерідко в більш конкретних гуманітарних та соціальних науках етнічність ототожнюють з етносом та етнічними групами (у том числі з націями) або з процесами ідентифікації. На нашу думку, це тісно пов'язані, але різні категорії. Етноси є формою функціонування та відтворення (збереження) етнічності, як відмінності від інших груп, а Етнічність є сутність буття етносів. Це перш за все соціальна якість, тому вона пов'язує індивіда з суспільством, створюючи йому соціальний життєвий світ захисту, безпеки, підтримки та самореалізації, вона ж є складовою соціальної ідентифікації індивідів. Етнічну ідентифікацію ми розглядаємо як свідоме прийняття своєї етнічності.

Етнічність – це соціальна, суттєва та якісна характеристика групи або індивіда, яка виражає їх приналежність, взаємозв'язок та походження. Етнічність впливає на самопочуття, світорозуміння, поведінку та взаємовідносини соціальних суб'єктів всіх рівнів.

Вязова Р.В. вважає, що сумніви відносно наявності існування гомогенних, функціональних та статичних характеристик, що відрізняють одну групу від інших, пов'язані з багатокультурністю сучасних суспільств і розмиванням культурних кордонів. Етнічність, на її думку, є етнотип (але наявність особливих типових рис і є темою наукових дискусій - Л.Ч.). Етнічність вона розглядає як характеристику соціального суб'єкта, щодо його приналежності до певного етносу та відповідного мовно-культурного комплексу. Атрибути етнічності виступають духовно-світоглядні та матеріально-організаційні складові. [8,с.72] Правда, сам перелік компонентів нам здається не зовсім коректним, крім того, організаційні компоненти доречно виділяти окремо як соціальну складову. Дуже продуктивним, на наш погляд, є розподіл на «критеріальні» (criterial) та «корелюючі» (correlated) атрибути

етнічності (теорія самокатегоризації). За П. Боски, критеріальні ознаки етно-специфічні і формуються у процесі соціалізації та шкільного навчання; вони усвідомлюються особистістю, тоді як корелюючи признаки універсальні для всього людства. [9] Дійсно, зараз важко знайти незмінні в просторі та часі риси, які зберігаються протягом усієї історії. Будучи соціальним явищем, етнічність також модифікується та розвивається. Одні риси актуалізуються, інші - йдуть «у тінь».

Ми розуміємо категорію «Етнічність» як стан та становище. Цей феномен можна вивчати як наявну характеристику (стан) соціальних зв'язків та свідомості соціальних суб'єктів. Тільки в останньому сенсі можна говорити про ідентичність.

Але Етнічність не є незмінною характеристикою в часі та просторі, хоч може сприйматися як така. Вона трансформується та модернізується в процесі загальних перетворень соціальних систем та розвитку й взаємовпливу світової, національної та етнічної культур. Тому можна вивчати її становлення (формування) та модифікації в історичному плані (на рівні груп та між групових процесів) та в індивідуальному плані - процесі соціалізації та самоідентифікації особистості.

Існують певні діалектичні механізми відтворення, функціонування та зміни форм етнічності. На наш погляд, основні це:

- діалектика зовнішнього та внутрішнього;
- діалектика об'єктивного та суб'єктивного;
- діалектика індивідуального та групового (колективного), унікального та загального.

Все ці механізми можна розглядати на мікро-(особистість), мезо- (внутрішньо груповому) та макро-(між груповому) рівнях. Вони тісно пов'язані між собою та взаємозумовлені. Спробуємо розглянути їх по черзі та показати взаємовплив.

Почнемо з індивіда. По-перше, таким був шлях самого автора. По -друге, нам це здається більш логічним, хоч цей процес в історії людства йшов у

зворотному напрямку, але для соціо - філософського аналізу це допустимо.

На індивідуальному рівні діалектика суб'єктивного та об'єктивного, як внутрішній механізм етнічності, може бути зображена через взаємодію таких об'єктивних факторів як: походження (хто батьки за етносом, з меншини або більшості), генетична спадщина, уроджений статус (Г.Мейн) або приписана ідентичність (Г. Гротеван), культурна спадщина, яка засвоюється у процесі первинної та повторної соціалізації, тощо, - з суб'єктивними факторами: самосвідомістю, прийняттям своєї належності та ролі або спроба уникнути цього, бажання інтегруватися у «свою» групу або в інші. Найбільш складні та цікаві для вивчення індивіди, які мають змішане походження і виховуються в полікультурному середовищі, що зараз дуже розповсюджено. Їх самоідентичність та культуру невірно вважати маргіальною, це скоріше прояви подвійної, трійної лояльності. Такими ж можуть бути наслідки акультурації нащадків мігрантів. Ще більш показовими є приклади виховання асимільованого індивіда, який довго (або зовсім) не знає про своє походження, і поділяє погляди та стереотипні упередження більшості на «свій етнос». Його реакції, коли він дознається насправді «хто він є», можуть бути різними: від ретроспективних спогадів про незрозумілу йому раніше симпатію та любов до мелосу, танців, кухні народу який, як з'ясувалося, є його корінням до негативної ідентичності (Л.Гудков). Родова пам'ять, культурний ген, етнонаціональний менталітет хоча ще не стали загально визнаними концептами у науці, але мають багато прихильників серед серйозних вчених та емпіричних доказів.

Доказом, що реально існують об'єктивні риси та фактори відтворення етнічності між поколіннями, служать емпірично підтвержені дослідження антропологів, медиків, соціобіогенетиків та психологів. Вони доказали наявність критеріальних рис, які передаються через гени. Ці характеристики не є унікальними, але вони мають специфічну, типову структуру, акцентуацію. Унікальним є їх синтез, поєднання, яке створює цілісність. Вона і відрізняє один етнос від іншого й створює суб'єктивний образ

«справжнього італійця» (як в пісні Тото Кутуньо). Об'єктивними можна вважати фенотипічні риси (за умовою гомогенних шлюбів), характер та темперамент, який найбільш опукло репрезентований у даному етносі і може вважатися наслідком історичного відбору, менталітет, певні інформаційні структури, в яких зафіксовані особливості світосприйняття (імпринти - Р. Уїлсон, або «габітас» П.Бурдьє [10]).

Суб'єктивними є самосвідомість та самоідентифікація, яку не треба змішувати з ідентифікацією. Остання є приписуванням, розпізнанням «своїх» та «чужих» у міжособистісному та міжгруповому спілкуванні. Вони пов'язані і відображають «Етнічність» як діалектику внутрішнього та зовнішнього, вона доповнює діалектику об'єктивного та суб'єктивного. Етнічна самоідентифікація та ідентифікація змістовно не співпадають. Так образ інгрупи, створений фольклором та історією народу, дуже відрізняється від погляду зі «сторони», неважливо з якої позиції (філо- або анти-) він створений.

Прийнято поділяти «номінальну ідентичність» та «віртуальну ідентичність».[1, с.36-37] Перше поняття відображає зовнішнє вимірювання ідентичності (ідентифікацію з групою), друге - внутрішнє переживання даної ідентичності, її втілення. А їх співвідношення –діалектику зовнішнього та внутрішнього. Близький до цього підходу розподіл понять «соціальна категоризація» та «групова ідентичність», згідно з якою індивіди можуть мати один етнізм, поділяючи номінальну ідентичність (5 графа в ССРСР), але вкладати в це інший зміст, який спонукає до різних моделей поведінки. Зміни рівня віртуальної ідентичності з часом можуть призвести до змін номінальної ідентичності: змін національності або прізвищ у документах, еміграції, змішаного шлюбу тощо.

В соціологічній та психологічній літературі часто розглядаються два аспекти поняття «самоідентичності»: як індивідуальності, тотожності собі та «ідентичності з групою» як прийняття соціальної ролі. Останнє може бути на рівні зовнішньої адаптації без внутрішніх змін (ритуал, традиція , перфоманс,

гра масок, засвоєння через споживання культури) або може бути перетворенням людини (внутрішні зміни). [11] Сучасні підходи до рольової ідентичності включають активне індивідуальне конструювання ролі в рамках жорстко заданих і приписаних моделей поведінки, позицій та вимог. Виконання ролі та намір відповідати рольовим очікуванням завжди індивідуалізовані. Р.Дженкінс вважає, що в індивідуальній ідентичності підкреслюються відмінні риси, а в колективній - схожі. Але ця різниця відносна, бо одне без іншого не існує і ці процеси подібні за змістом, а за походженням соціальні. Таким чином, діалектика індивідуального та групового, унікального та подібного (загальні риси) доповнює інші модуси діалектики етнічності на індивідуальному рівні. Індивіди не приймають свою етнічність механічно, вживання та переживання своєї етнічності, її осмислення - це суперечливий процес. В цьому процесі індивід може використовувати як традиційні рольові категорії та моделі поведінки, так і зовсім незвичні, ним створені. Індивід має вибір аж до відмови від етнічності. Така точка зору сучасних соціальних наук.

На мезо (внутрішньо груповому рівні) діалектика етнічності також має три модуси. Міжособистісні стосунки в рамках спільноти завжди є діалектикою індивідуальних та групових процесів. Колективна спільність та індивідуальна унікальність (і особистості, і групи) можна трактувати як дві складові одного и того ж процесу, у якому розкривається діалектика зовнішнього та внутрішнього, індивідуального та групового. Соціальні ознаки подібності, які є спільними для індивіда та інших представників його етносу, або сприймаються як спільні, - вони ж є соціальними відмінностями, які відрізняють даного індивіда та його групу від інших індивідів та груп. Це не різні, а ті ж самі риси. Ознаки ті ж самі, але у них різна орієнтація: перші спрямовані усередину групи (ін-групові), другі – зовні (аут-групові) встановлюючи міжгрупові дистанції та межі, вони формують соціальний простір етносу. Дженкінс та Кохен описали процес соціально - символічного конструювання інгрупової схожості, яка одночасно виступає процесом

усвідомлення міжгрупових відмінностей через «маски подібності», які можуть носити усі члени групи та «парасолька солідарності», під якою усі бажаючі можуть знайти місце. Механізм працює через дію символів та кодів. Схожість символічно присутня в житті членів даної спільноти та впливає на їх поведінку. Достатньо згадати теорему У.Томаса: коли ситуація сприймається людьми як реальна, - вона стає такою за своїми наслідками. Оскільки символ багатозначний, люди можуть розуміти його по-різному, тому під спільним зонтом символу може розквітати різноманіття, а за загальною маскою може ховатися гетерогенність. Тут можна бачити дію діалектики унікального та загального, суб'єктивного та об'єктивного. Коли поєднати ці механізми з розподілом на номінальну та віртуальну ідентичності, тоді «маска» й «парасолька» будуть виражати номінальну ідентичність, яка символічно означена в іменах та прізвищах, топоніміці, назвах предметів побуту, обрядах та звичаях, ритуалах, костюмах або визначених символах атрибутивності (хиджаб у мусульманок, натільний крестик у православних, талес у чоловіків юдеїв, тощо.). Ці символічні значення мають як об'єктивний, так і суб'єктивний зміст та інтерпретації. Етнонаціональна самосвідомість, групові уявлення та почуття, почуття належності і ступінь інтегрування в життя спільноти мають внутрішні та зовнішні практичні прояви. Ф.Бартц вважав, що етнічні спільноти не залежні від індивідів, членство в яких конститує їх. Тому етнічні громади виживають, незважаючи на зміни їх членами своєї етнічності. Збереження спільноти збудовано на збереженні меж, які, в свою чергу, підтримується, завдяки постійній міжетнічній взаємодії. Члени спільнот змінюються, а межі зберігаються. [1,с.37] Тому етнічність - це не самі межі, а постійний процес їх відтворення. Але треба додати важливе зауваження : межі зберігаються, доки є поповнення новими членами замість, тих, що вибули. По-друге, межі підтримуються не тільки завдяки зовнішнім контактам, а і завдяки збереженню групових практик та свідомості. Членство в етнонаціональних спільнотах завжди мало конвенціональну природу, воно добровільне, особливо

зараз. Тому можна вважати етнонаціональні громади елементом і суб'єктом громадянського суспільства. З початку ХХ сторіччя спостерігається бажання зберегти локальні етнічні спільноти (земляцтва, діаспори, громади національних меншин, культурні центри).

На макро (міжгруповому) рівні цікава концепція російського вченого Л.Г. Іоніна, який вивчав процес трансформацій суспільств і пошук нових форм культурної ідентичності при дифузії традиційних ролей. До зовнішніх свідочств початку «культурної інсценізації», яка дуже близька до ідеї засвоєння ролі автора, Іонін відносить [12]:

- засвоєння коду поведінки та символіки одягу;
- розробку лінгвістичної компетенції;
- засвоєння простору, в якому відбувається презентація обраної культурної форми (етнічності).

Таким простором, на нашу думку, стають культурні центри та етнонаціональні громади. Спільноти створюють матричні структури взаємостосунків та інтеракцій: локальні громади, в яких перетинаються етнічні та територіальні ідентичності та дегітальні символічні спільноти з віртуальною ідентичністю індивідів (почуттям спільності та самосвідомістю етносу). В залежності від моделі держави (національна або поліетнічна), статусу нац. меншин та реалізації їх прав, в міжкультурних зв'язках також розкривається діалектика етнічності: об'єктивного та суб'єктивного, зовнішнього та внутрішнього. Диференціацію членських групових позицій задають соціальні інститути і прописані ними ролі.

Залежно від цього можна виділити різні стратегії вибору індивідуальної та групової поведінки [13]:

- *Інтеграція* - збереження культури свого етносу при позитивному відношенні та взаємодії з культурою більшості та іншими культурами. При цьому сукупність всіх етнонаціональних груп створює нову цілісність, а полікультуризм забезпечує самобутність етнокультур.
- *Сегрегація* або *сепаратизм*, залежно від того, який статус має дана група

– меншості або більшості. Настанова на ізоляціонізм (сепаратизм) заради збереження етнокультурної самобутності- це вибір окремих національних меншин. А сегрегація – такою може бути політика домінантної групи відносно меншин.

- *Маргіналізація* виникає, коли у етнонаціональної групи слабо сформовані або втрачені зв'язки зі своєї культурою, або нема схильності на підтримання та збереження цих контактів у майбутньому і відсутнє бажання освоювати культуру домінуючої групи.
- *Асиміляція* - процес поглинання культури меншин культурою домінуючого етносу (примусова або добровільна). Це відмова від культури свого етносу для більш вдалої мобільності та кар'єри або наслідки колоніальної епохи. Тут можуть бути варіанти: адаптація до культури більшості або «маневрування ідентичністю»

Як показали наші та інші дослідження, проблема етнічних українців Сходу та Півдня полягає в тому, що вони асимільовані, або скоріше маргіналізовані, ще за радянських часів. Більшість з них досі підтримують «чужу» мову, культурні практики і у сфері родинного життя, і у публічній сфері соціальних інститутів. Тоді як представники росіян в Україні частіше демонструють стратегію акультурації або асимілятивні наміри, хоч їм і важко перенести різку зміну статусу з домінуючої групи на меншість. [14]

Сучасне суспільство не має замкнутих груп, які не перетинаються між собою. Матричний принцип побудови та функціонування соціальної структури знайшов відображення в соціальних концепціях, збудованих на базі діалектики суб'єктивного та об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього, унікального та загального. Як пише О.Донченко, ми підсвідомо відбираємо визначені "тунелі реальності", залежно від того, як ми бачимо навколишню дійсність, але вважаємо своє бачення єдиною та об'єктивною реальністю. Коли ми зустрічаємо когось зовсім "не такого", як ми, то готові звинуватити його в усіх гріхах... В кожному з нас є фундамент, на якому будується та або інша конструкція (цілісний архетип). Люди, розрізняються за змістом цього

фундаменту, але вони в рівній мірі необхідні соціуму для забезпечення його повноцінної життєдіяльності. Але ми досі не навчилися толерантності та взаєморозумінню .[15,с.64]

Звідси конфлікти, які можуть виникати на міжособистісному, внутрішньо груповому, міжгруповому рівнях. Міжгруповий конфлікт може бути актуальним, в минулому або уявним. За ним може стояти реальний конфлікт інтересів або ресурсів. Він може бути створений відносинами конкуренції, або дискримінаційної політикою, очікуванням реальної загрози. Останнє викликає:

- ворожість окремих членів групи к джерелу загрози;
- збільшення групової солідарності;
- посилення усвідомлення групової належності;
- зниження ступеню відхилення індивідів від виконання групових норм;
- збільшення міри покарання за порушення групових норм. [1, с. 44].

Стратегія визначається поведінкою пануючих груп, які, маючи владу, можуть самі встановлювати правила і нав'язувати їх іншим. Проте актори, що перебувають у підлеглому становищі, намагаються знайти слабкі місця у нав'язаному порядку й фактично (за допомогою тактики) здійснюють "підміну" власною версією порядку, яка може відчутно різнитися від версії легітимної. Тобто слабкі агенти не є пасивними виконавцями, вони ведуть власну партію у владних відносинах. [16] Тому представники меншин не завжди приймають нав'язаний зовні негативний образ і бажають примкнути до титульної нації, багато з них позитивно сприймають свою етнічність і хочуть її зберегти. Зовнішні фактори завжди перероблені внутрішньої мотивацією.

Висновки:

1. Етнос- це соціальна організація, форма соціальної спільноти, різновид соціальної групи, а етнічність- це така характеристика групи, яка дозволяє відокремлювати соціальні групи за етнічними ознаками і відрізняти етнічні групи від інших соціальних категорій.

2. При вивчанні етнічності оптимальною буде збалансована сполука есенціалістської та конструктивістської концепції, щоб охопити сталі та мінливі особливості та риси. Згідно з К.Гірцем, есенціалізм можна трактувати як "природжений засіб життя", а конструктивізм як "дух нашої доби". [17]

3. Розкрити механізм відтворення та функціонування етнічності на рівні індивідуальному, груповому та міжгруповому можливо тільки за допомогою діалектичного та комплексного підходів.

Література:

1. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ.- К.-1999,- 460с.
2. Чернова Л.Є. Поля сенсу та співзвучність понять «Етнічність» і «Національність» // Державна етнонаціональна політика : правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. - Запоріжжя, - 2005, с.67-72.
3. Сартр Ж.-П. Размышления о еврейском вопросе.// Нева,1991,-№7-8,с.134-156
4. Рудницька Т., Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування // Соціологія: теорія, методи, маркетинг,-1998,- № 3,- с.17-32; Арбеніна В.Л.Етносоціологія.—Харків,—2004,— с.52, 67; Соколовский С.В. О неуюте автаркии, национализме и пост-советской идентичности // Этнометодология: проблемы, подходы, концепции. Вып.2. - М., 1995, 87-114;
- 5.Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса.- М.,---1983, -- с.173-199
6. Warner L. W., Srole L. The social systems of American ethnic groups. -New Haven,-1954. - P.127
7. Naroll R. On ethnic unit classification // Current anthropology. — 1964. — Vol. 5.—№ 4. - P.164-172.
- 8.Вязова Р.В. Етнічність: сутність та атрибути// Грані, - №4,- 2006с.70-72
9. Boski P. Retention and acquisition of national self-identity in Polish immigrants to Canada criterial and correlated attributes// психология и общество.- М, :Старый сад, -1997,-с.179-197
10. Уилсон РА. Психология эволюции. — К., -1998; Современная социальная теория: П.Бурдье, Э.Гидденс, Ю.Хабермас.- Новосибирск,- Из-во Новосибирского университета 1995, с.16-39.
- 11.Див. Костенко Н. Продукування і легітимація культурних ідентичностей // Структурні виміри суспільства .- К.,- Інститут соціології НАНУ,-2006,-с.50-77; Erickson E.H. Identity.

- Youth and crisis. L.Faber & Faber, 1968; Jenkins R. Social identity. - London: Routledge, 1996.
12. Ионин Л.Г. Идентификация и инсценировка (к теории социокультурных изменений) // СОЦИС,- 1995, - № 4,- с. 3-14.
13. Berry J.W. Acculturative Stress// Psychology and Culture (ed. by W.J. Lonner& R.S. Malpass).-Allyn & Bacon, 1994.
14. Чернова Л.Є. Регіональні особливості мовної ситуації на Дніпропетровщині // Грані , - № 4 (48),-2006,-с.99-101; Аза Л..Етномовна диференціація в Україні: регіональні особливості // Структурні виміри суспільства .- К.,- Інститут соціології НАНУ,-2006,-с.179-197; Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ.- К.-1999,- с.240-319.
15. Е Донченко. Архетип психосоциальной эволюции с точки зрения политического менеджмента // Соціологія: теорія, методи, маркетинг,- 2000,- № 2,- с.51-65
16. Культура-суспільство-особистість. К.- Інститут соціології НАН України, - 2006 - с.111
- 17.Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе. -К.: Дух і Літера. - 2001.

Анотація. Діалектика етнічності. Чернова Л.Є.

Автор аналізує точки зору в суспільствознавстві на природу етнічності та механізми її самовідтворення. Він визначає Етнічність як суттєву, соціальну й якісну характеристику групи або індивіда, яка виражає їх приналежність, взаємозв'язок та походження. Цей феномен можна вивчати як наявну характеристику (стан та становлення) соціальних зв'язків і свідомості соціальних суб'єктів. В статі дано авторське бачення діалектики етнічності на індивідуальному, мезо(груповому) та макрогруповому рівнях, яка розкриває механізм самовідтворення етнічності. Основні категорії: етнічність, ідентифікація, діалектика зовнішнього та внутрішнього, суб'єктивне, об'єктивне, самосвідомість, культура, інтеграція, сегрегація, асиміляція, маргінальність, конфлікт.

The dialectics of ethnics. L.Chernova

The author analyzes points of views in public sciences about the nature of ethnics and mechanisms of its self-reproduction. She determines “Ethnics” as the essential, social and qualitative characteristic of group or individual, which expresses their

belonging, interrelation and origin. This phenomenon can be researched as the given characteristic (condition and development) of social connections and self-consciousness of social subjects. In article the author's vision of the dialectics of ethnics is given on individual, medial - (group) and macro (society) levels. It represents the mechanism of self-reproduction of the ethnics. The basic categories are: ethnics, identification, dialectics of external and internal, subjective, objective, self-consciousness, integration, segregation, assimilation, marginality, conflict.

Надруковано в сб. Философия. Культура, жизнь №31, 2009, с. 5-15